

УДК 336.221.26:336.225.6:330.111.44

ВПЛИВ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ФАКТОРІВ НА ФІСКАЛЬНИЙ РЕЗУЛЬТАТ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ АДМІНІСТРУВАННЯ ПОДАТКІВ

Р. Паславська

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті визначено основні макроекономічні фактори, що впливають на фінансовий результат функціонування системи адміністрування податків, та здійснено аналіз їх впливу.

Ключові слова: система адміністрування податків, податкові надходження, інфляція, експорт, імпорт.

Система адміністрування податків являється інструментом реалізації податкової політики, спрямованість якої відображає пріоритети держави. Сутність системи адміністрування податків полягає в належній організації процесів оподаткування, тому метою функціонування такої системи є ефективне забезпечення бюджетів усіх рівнів фінансовими ресурсами. Оскільки податкові надходження складають більше, аніж половину доходів Зведеного бюджету України, то якісне прогнозування їх обсягів та визначення макроекономічних факторів, що на них впливають, набувають особливої актуальності в сучасних економічних умовах.

Питання щодо оцінки ефективності роботи податкових органів у сфері адміністрування податків доволі часто привертають увагу науковців та громадських організацій. Свідченням цього є те, що Інститут економічних досліджень та політичних консультацій запровадив випуски власного «Огляду та прогнозу податкових надходжень України» [1], пояснюючи такий крок відсутністю належної оцінки податкових надходжень в державі. Крім того, Міністерство фінансів України проводить відповідні аналітичні дослідження, результати яких закладаються у щорічні Звіти Уряду про виконання бюджету [2].

Дослідженню теоретичних та практичних аспектів функціонування системи адміністрування податків присвятили свої праці такі вітчизняні науковці, як В.Л. Андрущенко, А.І. Крисоватий, І.О. Луніна, В.М. Мельник, Л.Г. Олейнікова, В.М. Опарін, Г.О. П'ятаченко, А.М. Соколовська тощо. Та все ж, питання щодо підвищення рівня результативності функціонування системи адміністрування податків, усунення певних недоліків та суперечностей у даній сфері залишаються висвітленими недостатньо.

Метою даного дослідження є визначення основних макроекономічних факторів, що мають вплив на фінансові результати функціонування системи адміністрування податків, та аналіз такого впливу. Доцільно визначити фактори, від яких залежить кінцевий результат функціонування системи адміністрування податків, тобто величина податкових надходжень до бюджетів різних рівнів.

Отже, на величину податкових надходжень впливають такі макроекономічні фактори:

- динаміка ВВП;
- темпи інфляції;
- розвиток підприємницької діяльності;
- обсяги експорту та імпорту;
- курс гривні до долара США та євро [3, с. 41];
- платоспроможність населення тощо.

Розглянемо приклади впливу таких факторів.

Якщо *ВВП* в країні зростає, податкові надходження будуть поповнювати державну казну. Згідно макроекономічних знань відомо, що є три методи обчислення ВВП:

- як сума видатків покупців на придбання товарів і послуг (метод кінцевого використання);
- як сума грошових доходів, отриманих від виробництва продукції в поточному році (розподільний метод);
- як сума доданої вартості, створеної на всіх стадіях виробництва товарів і послуг (виробничий метод) [4, с. 139].

ВВП, обчислений за будь-яким з цих методів, становитиме одну і ту ж суму. Згідно першого методу, чим більше покупці витратять на придбання товарів і послуг, тим більше непрямих податків вони сплачуватимуть, і тим більше зростатимуть податкові надходження до бюджетів різних рівнів. Отже, спостерігається пряма залежність між ВВП та податковими надходженнями до бюджету. До такого ж припущення дійдемо, якщо обчислимо ВВП за другим чи третім методом.

За розподільним методом ВВП визначається за такою формулою [4, с. 140].:

$$\text{ВВП} = z/n + \text{рента} + \text{процент} + \text{прибуток} + \text{НПБ} + \text{АВ} \quad (1),$$

де *z/n* – заробітна плата найманих працівників;

рента – доходи, які отримують домогосподарства і фірми від нерухомого майна;

процент – виплати грошового доходу постачальникам грошового капіталу (тобто виплата процентів домогосподарствам за акції, за облігації підприємств);

прибуток – доходи підприємств;

НПБ – непрямі податки на бізнес (ПДВ, акцизний податок, мито);

АВ – амортизаційні відрахування (показують обсяг капіталу, спожитого в процесі виробництва за рік).

Якщо зростатиме будь-який доданок, то зростатиме і ВВП. Перші чотири доданки – це доходи. Зі зростанням будь-якого з них збільшуватиметься розмір прямих податків, які треба сплатити, і, як результат, податкові надходження до бюджету теж зростатимуть.

Щодо третього методу, то нагадаємо, що додана вартість – це різниця між витратами фірми та її витратами на придбання сировини і матеріалів, а ПДВ – це податок на додану вартість, який справляється на кожному етапі реалізації продукції (робіт, послуг). Тому, чим більшою буде сума доданої вартості, створеної на всіх стадіях виробництва товарів та послуг, тобто ВВП, тим більшими будуть надходження ПДВ до бюджету.

Згідно даних Державної служби статистики України обсяги податкових надходжень до Державного та Зведеного бюджетів України та ВВП за період 2006-2011 рр. були такими (див. табл. 1).

Таблиця 1

Обсяги податкових надходжень до Державного та Зведеного бюджетів України та ВВП за 2006-2011 рр.

Рік	Податкові надходження до	Податкові надходження до	ВВП, млн. грн.
	Державного бюджету України, млн. грн.	Зведеного бюджету України, млн. грн.	
2006	94 811,5	125 743,1	544 153
2007	116 670,8	161 264,2	720 731
2008	167 883,4	227 164,8	948 056
2009	148 915,6	208 073,2	913 345
2010	166 872,2	234 447,7	1 094 607
2011	261 605	334 691,9	1 316 600

Примітка: сформовано автором на основі джерела[5].

На основі даних табл. 1 побудуємо графік надходжень (див. рис. 1).

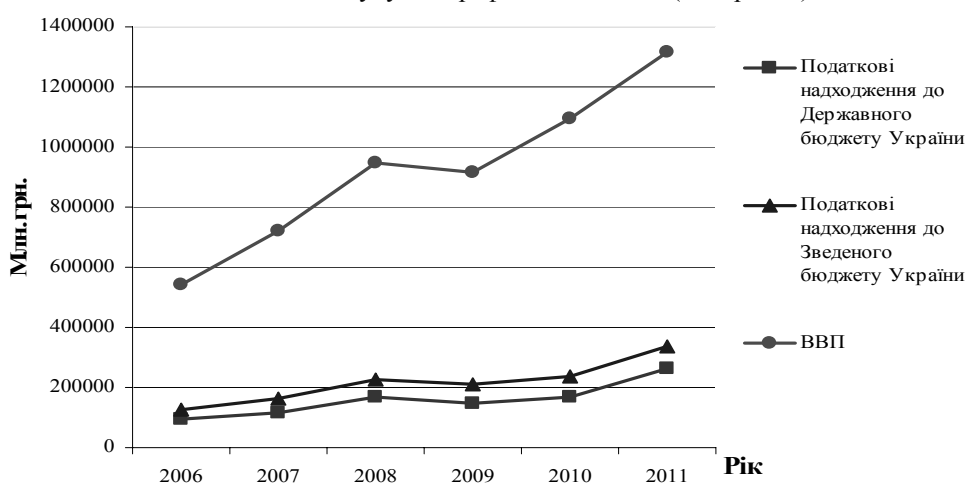

Рис. 1. Обсяги податкових надходжень до Державного та Зведеного бюджетів України та ВВП за період 2006-2011 рр.

З рис. 1 бачимо, наші припущення підтверджуються практикою. Кожного року, коли зростало ВВП, зростали і податкові надходження до бюджетів. У 2009 році ВВП зменшився, у порівнянні з 2008. Того ж року зменшилися і надходження податкових платежів. А у 2010 році зі зростанням ВВП, податкові надходження теж зросли. Така ж тенденція спостерігається і у 2011 році.

Визначати вплив *інфляції* на податкові надходження до бюджету дещо складніше.

Відомо, що інфляція – це зростання загального рівня цін у країні впродовж певного часу. Механізм стягнення непрямих податків передбачає безпосереднє їх включення в ціну товару. Таким чином, чим більша ціна товару, тим більше буде сплачено непрямих податків, тобто спостерігається пряма залежність між ціною товару та сумою непрямих податків, які буде сплачено. Але в цілому в економіці

можуть зменшитися обсяги реалізації продукції. Тому важко точно спрогнозувати: зростатимуть чи спадатимуть податкові надходження до бюджетів різних рівнів.

Зауважимо, що під впливом інфляції можуть зростати і ставки податків. Так, 10 січня 2012 року Президент України підписав Закон №4235-VII «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо перегляду ставок деяких податків і зборів» [6]. Відповідно до цього Закону, з врахуванням індексу споживчих цін та індексу цін виробників промислової продукції зросли ставки деяких податків та зборів, зокрема:

– ставки акцизного податку, екологічного податку, податку на земельні ділянки, нормативну грошову оцінку яких не проведено, збору за першу реєстрацію транспортного засобу та збору за користування радіочастотним ресурсом України зросли на 8,9%;

– ставки збору за спеціальне використання води, збору за спеціальне використання лісових ресурсів та плати за користування надрами для видобування корисних копалин, а також з метою, не пов'язаною з видобуванням корисних копалин, збільшено на 11,3%.

Що стосується розвитку *підприємницької діяльності*, то тут все простіше. Чим більше у країні розвинена підприємницька діяльність, тим більша зайнятість населення. Наймані працівники отримують заробітну плату, а підприємства – прибутки. Податкові надходження до бюджету зростають (за умови ефективних податкових ставок), оскільки і працівники, і підприємства сплачують прямі податки з одержаних доходів. Отже, з розвитком підприємницької діяльності покращується рівень добробуту населення і зростають податкові надходження до бюджету. Хоча зазначимо, що існуюча податкова система в Україні не тільки не заохочує, а в ряді випадків прямо перешкоджає зусиллям підприємців щодо розвитку виробництва і підвищення його рентабельності. Прийнятий Податковий кодекс України [7] підтримує великий бізнес, а інтересами середнього та малого підприємництва часто нехтує. Про це свідчить і видання “Doing business 2012”, у якому визначається рейтинг країн за умовами ведення підприємницької діяльності. Зі 183 країн Україна у 2012 році посіла 152 місце [8]. Це нижче, ніж в 2011 році, коли країна зайняла 149 сходинку рейтингу.

Щоб визначити вплив *обсягів експорту та імпорту* на розмір податкових надходжень до бюджету скористаємось формулою 1, яку згадували вище, – обчислення ВВП за методом кінцевого використання [4, с. 139]:

$$\text{ВВП} = C + I + Y + (K - M) \quad (2),$$

де C – особисті видатки на споживання;

I – інвестиційні видатки;

Y – державні видатки на закупівлю товарів та послуг;

K – вартість експорту;

M – вартість імпорту.

З формули 2 видно, якщо експорт товарів з країни за рік перевищує імпорт (доданок (K – M) є додатнім числом), ВВП зростає, і, навпаки, якщо імпорт перевищує експорт (доданок (K – M) матиме від'ємне значення), ВВП зменшується. Як ми припускали вище, якщо ВВП зростає, то зростають і податкові надходження до бюджету. Таким чином, податкові надходження будуть більшими, коли експорт товарів буде більшим за імпорт, тобто чистий експорт – додатна величина.

В Україні імпорт товарів та послуг перевищує їх експорт, тому доданок $(K - M)$ має від'ємне значення.

Згідно даних Державної служби статистики України обсяги експорту та імпорту за 2006-2011 рр. були такими (див. табл. 2):

Таблиця 2

Обсяги експорту та імпорту України за 2006-2011 рр.

Рік	Експорт товарів та послуг з України, млн. дол. США	Імпорт товарів та послуг в Україні, млн. дол. США	Чистий експорт, млн. дол. США
2006	38 368	45 038,6	-6 670,6
2007	49 296,1	60 618	-11 321,9
2008	66 967,3	85 535,3	-18 568
2009	39 695,7	45 433,1	-5 737,4
2010	51 405,2	60 742,2	-9 337
2011	68 394,2	82 608,2	-14 214

Примітка: сформовано автором на основі джерела[5].

На основі даних таблиці 2 побудуємо графік (див. рис. 2):

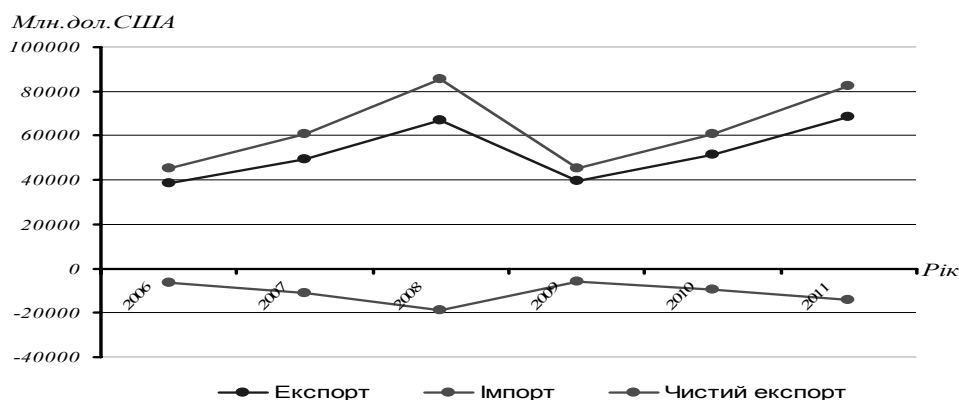

Рис. 2. Експорт та імпорт товарів і послуг за 2006-2011 рр.

З рис. 2 бачимо, коли зростає експорт (2006-2008 рр., 2009-2011 рр.), то імпорт теж зростає. У 2009 році величина вартості експорту різко скоротилася, теж саме відбулось і з величиною вартості імпорту.

Якщо порівняти рис. 1 та рис. 2, то побачимо, що в роки, коли зростає експорт та імпорт, ВВП та податкові надходження теж зростають. У 2009 році, коли вартість експорту та імпорту скоротилась, ВВП та податкові надходження теж зменшилися. Тож графіки експорту, імпорту, ВВП та податкових надходжень є подібними. У них спостерігається однакова тенденція до зростання чи спадання, але з різними темпами. Графік, що відображає чистий експорт, показує протилежну тенденцію до зростання чи спадання відносно графіків експорту, імпорту, ВВП та податкових надходжень. Він наче їх дзеркальне відображення відносно *вісі X*. Це пояснюється тим, що чистий експорт в Україні від'ємна величина.

Щоб продемонструвати вплив зміни курсу гривні до іноземної валюти на обсяг податкових надходжень, розглянемо приклад девальвації національної грошової одиниці, тобто зниження її курсу відносно іноземної валюти. Якщо раніше 1 дол. США в Україні коштував 5,05 грн., то тепер приблизно 8,03 грн. Така зміна курсу є економічно вигідною для експортерів. Якщо підприємство-експортер за свій експортований товар отримує, наприклад, 1000 дол. США, то у перерахунку на національну валюту за курсом 5,05 грн./дол. США його виторг становитиме :

$$1000 \times 5,05 = 5\,050 \text{ (грн.)},$$

а за курсом 8,03 грн./дол. США – виторг буде:

$$1000 \times 8,03 = 8\,030 \text{ (грн.)}$$

Очевидно, що таке зниження курсу національної грошової одиниці є вигідним для експортерів. Вони одержують більший прибуток, а, отже, і сплачують більший податок, внаслідок чого податкові надходження зростатимуть. Але в такій же ситуації значно зростають і ціни на імпортні товари, вони стають менш доступними для населення, тому громадяни будуть менше купувати таких товарів.

Звичайно, якщо ціни на імпортні товари зростають, то підвищується попит на товари вітчизняного виробництва. Таким чином, товари з-за кордону втрачають свою конкурентоспроможність у порівнянні з аналогічними вітчизняними товарами. Економіка країни стає більш закритою, а від цього страждатиме і населення, і підприємства, що купують іноземну сировину, обладнання, деталі, технології тощо.

Крім того, зниження курсу національної грошової одиниці створює валютні ризики для бізнесу, що особливо шкідливо в умовах кризи [9]. Реальна купівельна спроможність грошових доходів населення (зарплат, пенсій, грошової допомоги тощо) падає, тому купівельна активність знижується. Оскільки підприємства згоратимуть свій бізнес, а люди менше купуватимуть товарів, то доходи Державного бюджету зменшаться, зокрема, за рахунок податкових надходжень.

Вагомий вплив на процеси адміністрування податків має *платоспроможність населення*. Якщо реальні доходи населення є низькими, а податки високими, то, очевидно, платники будуть шукати усілякі шляхи, аби ухилитися від оподаткування.

Крім, наведених вище макроекономічних факторів, на стан системи адміністрування податків впливають окремі як зовнішні, так і внутрішні чинники. До зовнішніх чинників, на нашу думку, належать:

- загальний стан економіки країни;
- політична ситуація у країні;
- ставлення народу до влади;
- соціальна та економічна спрямованість політики уряду;
- відносини країни із сусідніми державами;
- менталітет населення;
- надзвичайні ситуації тощо.

До внутрішніх чинників відносимо:

- рівень законодавчого забезпечення стягнення податків;
- рівень дотримання податкового законодавства як платниками податків, так і податковими органами;
- готовність платників податків до співпраці з податковими органами;
- рівень професійної підготовки працівників податкових органів [10];
- рівень фінансово-економічних знань платників податків;
- зацікавленість владних органів управління у підтримці чи, взагалі, збереженні життєдіяльності підприємств.

Наведені вище чинники, на нашу думку, комплексно впливають на стан системи адміністрування податків. Вплив кожного з таких чинників визначає поведінку суб'єктів оподаткування, сприйняття ними адміністративних процедур та, взагалі, придатність до втілення в реальність податкової політики.

Таким чином, визначення факторів, що впливають на стан системи адміністрування податків, сприяє мінімізації ймовірності невиконання затверджених показників доходів бюджетів різних рівнів та є підґрунтям для підвищення якості прогнозу роботи, адже дає змогу:

виявити фактори ризику зменшення податкових надходжень у порівнянні з аналогічним періодом минулого року в розрізі відповідних платежів і регіонів;
визначити резерви збільшення податкових надходжень;
розробити заходи щодо усунення ризиків зменшення надходжень податкових платежів тощо.

Отже, на фіскальний результат функціонування системи адміністрування податків впливають такі макроекономічні фактори, як динаміка ВВП, темпи інфляції, розвиток підприємницької діяльності, обсяги експорту та імпорту, курс національної валюти до іноземної, платоспроможність населення тощо. Комплексний аналіз впливу цих факторів на стан податкових надходжень до бюджетів різних рівнів сприяє вдосконаленню процесу управління оподаткуванням та контролю за податковими надходженнями.

1. Огляд та прогноз податкових надходжень України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ier.com.ua/ua/publications/special_researches
2. Звіт про виконання Державного бюджету України за минулий рік: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/>
3. Мартинюк В.П. Факторний аналіз чинників впливу на розміри податкових надходжень до Державного бюджету України // *Фінанси України*. – №1. – 2011. – С. 40-51.
4. Економічна теорія: макро- і мікроекономіка / за редакцією З. Ватаманюка та С. Панчишина: Навчальний посібник для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів (видання третє стереотипне). – Київ: Видавничий Дім Альтернативи, 2005. – 606 с.
5. Статистичний щорічник України за 2010 рік: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо перегляду ставок деяких податків і зборів: Закон України №4235-VII від 22.12.2011р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [zakon.rada.gov.ua/go/4235-17](http://zakon1.rada.gov.ua/go/4235-17)
7. Податковий кодекс України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>
8. Doing Business 2012: Doing Business in a More Transparent World – The World Bank Group: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/>
9. Девальвація – вільна енциклопедія: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Девальвація>
10. Ёлкина С.С. Проблемы налогового администрирования на современном этапе и пути их решения / Ёлкина С.С., Белоусова Е.С. // Материалы III Общероссийской студенческой электронной научной конференции «Студенческий научный форум», 15-20 февраля 2011 года: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rae.ru/forum2011/>

**THE INFLUENCE OF MACROECONOMIC FACTORS ON THE FISCAL
RESULT OF FUNCTIONING OF TAX ADMINISTRATION SYSTEM****R. Paslavska***The Ivan Franko National University of Lviv*

Basic macroeconomic factors that influence on the fiscal result of functioning of tax administration system are certain in this article. The analysis of their influence is carried out.

Keywords: tax administration system, tax revenues, gross domestic product, inflation, export, import.

**ВЛИЯНИЕ МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ НА ФИСКАЛЬНЫЙ
РЕЗУЛЬТАТ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ АДМИНИСТРИРОВАНИЕ
НАЛОГОВ****Р. Паславска***Львовский национальный университет имени Ивана Франка*

В статье определены основные макроэкономические факторы, которые влияют на фискальный результат функционирования системы администрирования налогов, и осуществлен анализ их влияния.

Ключевые слова: система администрирования налогов, налоговые поступления, валовой внутренний продукт, инфляция, экспорт, импорт.